

Dr hab. Henryka Ilgiewicz

ORCID 0000-0002-4504-5638

*Instytut Badań Kultury Litwy (Lietuvos kultūros tyrimų institutas),
Wilno, Litwa*

LITEWSKIE RZYMSKO-KATOLICKIE STOWARZYSZENIE SŁUG IM. ŚW. ZYTY W WILNIE (1912–1940)

Streszczenie

W niniejszej publikacji przedstawiono działalność Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług św. Zyty, które w pierwszej połowie XX wieku zajmowało znaczące miejsce w życiu społeczności litewskiej w Wilnie. Stowarzyszenie prowadziło schronisko dla poszukujących pracy służących Litwinek, pośredniczyło w znalezieniu pracy, organizowało kursy czytania, pisania i katechizmu, urządzało zebrania połączone z odczytami, śpiewem ludowych pieśni litewskich, przedstawieniami scenicznymi i tańcami, pilnowało, żeby członkinie nie zaniedbywały spraw religijnych. Oprócz tych aspektów pozytywnych w jego działalności miały miejsce także zjawiska negatywne jak angażowanie politycznie niewyrobionych członkiń do rozgrywek politycznych oraz wpajanie im wrogości do polskości.

Słowa kluczowe: stowarzyszenia wileńskie • stowarzyszenia żeńskiej służby domowej • Zrzeszenie Sług Litwinek im. św. Mikołaja w Wilnie • Litewskie Rzymsko-Katolickie Stowarzyszenie Sług św. Zyty.

**THE LITHUANIAN ROMAN CATHOLIC ST. ZITA SERVANTS'
ASSOCIATION IN VILNIUS (1912–1940)**

Abstract

The following publication presents the activities of the Lithuanian Roman Catholic Society of St. Zita, which in the first half of the 20th century occupied a significant place in the social life of the Lithuanian community in Vilnius. It ran a shelter for Lithuanian women seeking domestic servant work, mediated in finding a job, offered courses in reading, writing and religious studies. The Society organized meetings combined with reading, singing Lithuanian folk songs, stage plays and dances, as well as encouraged the members not to neglect religious matters. Apart from these positive aspects, some negative phenomena took place such as engaging the politically unprofessional members in political games and instilling the hostile attitude towards Polishness.

Keywords: vilnius associations • associations of domestic servants • The St. Michael Women's Association in Vilnius • The Lithuanian Roman Catholic St. Zita Servants' Association.

**Założenie stowarzyszenia i jego działalność
do pierwszej wojny światowej**

Początki zrzeszenia żeńskiej służby domowej litewskiej narodowości w Wilnie sięgają 1906 r., kiedy przy Litewskim Towarzystwie Samopomocy (lit. *Vilniaus lietuvių savitarpinės pašalpos draugija*, ros. *Виленское общество взаимноговспоможения литовцев*)¹ założono na prawach sekcji Zrzeszenie Sług Litwinek im. św. Mikołaja w Wilnie (*Vilniaus lietuvių tarnaičių šv. Mikalojausbendrija*)². Potrzebę takiego zrzeszenia tłumaczono tym, że w prowadzonym przez polskie Stowarzyszenie Sług Katolickich pod wezwaniem Św. Zyty schronisku służące Litwinki jakoby doznawały różnych upokorzeń, były zmuszane do wspólnych modłów w języku polskim, naśmiewano się z ich języka itp. W rzeczywistości działaczom litewskim chodziło o podporządkowanie żeńskiej służby domowej, która stanowiła w Wilnie większą część nielicznych mieszkańców

¹ *Vilniaus lietuvių šelpimos draugovės įstatymai*, Vilnius 1904; *Устав Виленского общества взаимноговспоможения литовцев*, Вильна 1904.

² *Vilniaus lietuvių tarnaičių šv. Mikalojaus bendrijos įstatai*, Vilnius 1907.

narodowości litewskiej, swoim interesom i wykorzystanie jej do szerzenia litewkości w Wilnie³.

Zrzeszeniem Sług Litwinek im. św. Mikołaja zarządzał komitet, złożony z proboszcza kościoła św. Mikołaja, dwóch przedstawicieli Litewskiego Towarzystwa Samopomocy oraz dwóch członkiń, wybieranych przez same służące. Prezes Litewskiego Towarzystwa Samopomocy Antanas Vileišis wystarał się w magistracie m. Wilna o lokal w gmachu byłego klasztoru Franciszkanów (dwa pokoje, kuchnia, dwa nieduże pomieszczenia pomocnicze), w którym urządzono schronisko dla służących Litwinek poszukujących pracy. W dniu 20 listopada 1906 r. schronisko zostało poświęcone i uroczystie otwarte. Początkowo zarządzał nim ksiądz Klemensas Miliukevičius, w 1911 r. zamienił go na tym stanowisku ksiądz Pranas Bieliauskas⁴. W sprawozdaniu za okres od 20 listopada 1906 r. do 1 grudnia 1907 r. odnotowano, że za ten czas ze schroniska skorzystało 260 dziewcząt. Środki na utrzymanie schroniska pochodziły ze składek wpłacanych przez członkinie (2 rubli rocznie) i ofiar⁵.

³ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (skrót: LMAVB, RS), sygn. F. 491, k. 12, Vilniaus lietuvaičių tarnaičių šv. Mikalojaus bendrijos metų apyskaita (nuo įsikūrimo iki gruodžio 1 d. 1907 metų).

⁴ Pranas Bieliauskas (pol. Franciszek Bielawski), ur. w 1883 r. we wsi Słoboda (lit. Slabada), gmina jeznieńska, powiat trocki w wielodzietnej rodzinie małorolnego chłopca. Początki nauki pobierał w domu pod nadzorem matki, potem przy pomocy korepetytorów przyszykował się i w 1905 r. zdał w Moskwie eksternistycznie egzaminy za cztery klasy gimnazjum. W latach 1907–1911 uczył się w Seminarium Duchownym w Wilnie, 12 czerwca 1911 r. otrzymał święcenia kapłańskie i został wikarym przy Katedrze Wileńskiej. W latach 1934–1935 pracował w Ołkienikach (lit. *Valkininkai*), w latach 1935–1949 – w kościołach św. Mikołaja i św. Teresy w Wilnie, od 14 stycznia 1949 r. do końca życia ponownie w Ołkienikach. Zmarł 21 grudnia 1957 r. w Wilnie, pochowany na cmentarzu przykościelnym w Ołkienikach. Czynie uczestniczył w życiu społeczności litewskiej w Wilnie. Był członkiem Litewskiego Towarzystwa Naukowego, Litewskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny, prezesem Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług św. Zyty (1913–1940) oraz Litewskiego Towarzystwa Dobroczyńności (1927–1937). Interesował się folklorem litewskim, w 1936 r. wydał zbiór pieśni litewskich *Varguoliu dainos (Pieśni nędzarzy)*. Pisał dzienniki, w których dał wyraz swym antypolskim poglądom. Zob. LMAVB, RS, sygn. F. 318–28085, k.1–2, Karta rejestracyjna osoby wyznania Rz.-Katolickiego. Bielawski Franciszek, ksiądz, 10.IX.1928; LMAVB, RS, sygn. F. 318–28085, k.1–2; Bieliauskas P., *Vilniaus dienoraštis 1915.XII.26 – 1919.XI.26*, Trakai 2009; tenże, *Dienoraštis 1920–1957*, spaudai parengė B. Biekšienė, J. Burokaitė, G. Mareckaitė, B. Mackonytė, komentarus parašė A. Svarauskas, lotyniškus tekstus išvertė V. Aliulis, Vilnius 2012; tenże, *Iš Slabados kaimo – į Vilniaus katedrą. Kunigo Prano Bieliausko užrašai 1883–1911 m.*, Trakai 2013.

⁵ LMAVB, RS, sygn. F. 491, k. 12, Vilniaus lietuvaičių tarnaičių šv.

Po niedługim czasie kierownictwo Zrzeszenia Sług Litwinek im. św. Mikołaja podjęło próby usamodzielnienia się. Chodziło głównie o pieniądze, ponieważ składki pobierane od jego członkiń trafiały najpierw do kasy Litewskiego Towarzystwa Samopomocy, a potem postanowieniem zarządu towarzystwa były wydzielane na potrzeby zrzeszenia i schroniska, co stwarzało dodatkowe kłopoty i powodowało niezadowolenie zarówno kierownictwa jak i członkiń. Po długich staraniach zamierzony cel osiągnięto. W dniu 17 grudnia 1912 r. statut nowego stowarzyszenia pod nazwą Litewskie Rzymsko-Katolickie Stowarzyszenie Sług im. św. Zyty był potwierdzony w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. Po otrzymaniu zawiadomienia o zatwierdzeniu, ks. P. Bieliauskas zadbał o wydanie drukiem statutu w języku litewskim i rosyjskim i przygotowanie zebrania założycielskiego⁶. Zebranie takie odbyło się 10 lutego 1913 r. Na zebraniu został wybrany zarząd w następującym składzie: prezes ks. P. Bieliauskas, wiceprezes Antanas Vileišis, skarbnik ks. Juozapas Kukta, sekretarz Juzė Stulginskaitė, członkinie – Domicėlė Baužaitė, Teklė Šimanauskaitė, V. Nadvorskaitė i Ona Krasinskaitė. Do komisji rewizyjnej wybrano: ks. Vladasa Jezukevičiusa, Emilię Vileišienę oraz ks. Jonasa Stepovičiusa⁷.

Litewskie Rzymsko-Katolickie Stowarzyszenie Sług im. św. Zyty oprócz utrzymania schroniska, przejętego od swej poprzedniczki, wiele uwagi udzielało religijnemu i narodowościowemu uświadomieniu członkiń. Działalność w tym kierunku poważnie utrudniał fakt, że ponad 60 procentów jego członkiń nie umiało ani czytać, ani pisać. Toteż zorganizowano wieczorowe kursy czytania, pisania i katechizmu⁸.

W celach oświeceniowych organizowano również popularne odczyty i pogadanki, które zazwyczaj łączono dla przyciągnięcia większej liczby słuchaczy z przedstawieniami amatorskimi, śpiewami litewskich pieśni ludowych oraz tańcami. Ponieważ Sto-

---

Mikalojaus bendrijos metų apyskaita (nuo įsikūrimo iki gruodžio 1 d. 1907 metų).

⁶ *Устав Литовского женского католического общества Св. Зиты в г. Вильне, Вильна 1912; Įstatai Lietuvių-Katalikių Moterų šv. Zitos globai pavestos draugijos Vilniuje, Vilnius 1912.*

⁷ A. Augaitytė, *Šv. Zitos draugija*, w: *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*, Vilnius 2008, s.178–179.

⁸ Ibidem, s.181–184.

warzyszenie w tym czasie nie miało własnej sali imprezy organizowano w salach wynajętych lub udostępnionych przez inne organizacje litewskie, najczęściej przez Zjednoczenie Litwinów „Rūta” w Wilnie. Problem został rozwiązany, gdy w 1913 r. przy kościele św. Mikołaja był wybudowany dom parafialny z salą. Oprócz samego prezesa P. Bieliauskasa czynny udział w organizowaniu imprez brali: ks. V. Jezukevičius, ks. J. Steponavičius, Liudas Gira, A. Vileišis i inni działacze litewscy⁹.

W latach 1914–1920

Wybuch pierwszej wojny światowej, upadek istniejących od ponad wieku zaborczych rządów rosyjskich oraz nastanie okupacji niemieckiej zaważyły także na działalności społecznych organizacji wileńskich. Okupanci niemieccy poddali mieszkańców okupowanego kraju bezwzględnej eksploatacji gospodarczej i uciskowi politycznemu. Najwięcej ograniczeń i zakazów zastosowano wobec polskiej ludności, w której władze niemieckie widziały siłę mogącą przeciwstawić się ich zamiarom wobec kraju. Natomiast stosunek do Litwinów w Wilnie był o wiele przychylniejszy¹⁰. Skorzystali z tego przywódcy litewscy, którzy utrzymali istniejące i tworzyli nowe organizacje litewskie. Na początku wojny powstało m.in. Litewskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny (*Lietuvių draugijai nukentėjusiems dėl karo šelpiti*), które pod pretekstem niesienia pomocy ofiarom wojny rozwinęły szeroką działalność polityczną zarówno w kraju jak i zagranicą skierowaną najczęściej przeciwko poczynaniom ludności polskiej¹¹. W Wilnie korzystając z przychylności władz okupacyjnych Centralny Komitet Litewskiego Towa-

⁹ LMAVB, RS, sygn. F. 70–491, k. 13, Lietuvių paskaita „Rūtos“ salėje; *Kronika: Lietuvių tarnaičių šv. Zitos draugija*, „Viltis“ 12(25).04.1913, nr 43 (830), s. 6.

¹⁰ *Wilno i Wileńszczyzna w pamiętnikach z lat pierwszej wojny światowej (Materiały ze zbiorów wileńskich i londyńskich)*, Opracowanie, wstęp i przypisy Małgorzata i Marek Przeniosło, Kielce 2014; M. Brensztejn, *Dziennik 1915–1916. Część 1: rok 1915 i 1916*, opracowanie, wstęp i przypisy M. i M. Przeniosło, Kielce 2015.

¹¹ Устав Литовского общества по оказанию помощи пострадавшим от войны, 13 ноября 1914 г., LMAVB, RS, sygn. F 70–46, k. 3–4; *Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpiti*, w: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIII (Leo-Magazyn), Vilnius 2008, s. 158.

rzystwa Pomocy Ofiarom Wojny przejął pomieszczenia wielu ewakuowanych instytucji rosyjskich, a także polskich, których działalność została zawieszona i urządził w nich litewskie przytułki, szkoły i t. p. instytucje będące ośrodkami szerzenia litewskości¹².

Litewskie Rzymsko-Katolickie Stowarzyszenie Sług im. św. Zyty również dostało zezwolenie niemieckich władz okupacyjnych i mogło kontynuować działalność, lecz musiało przystosować się do warunków czasu wojennego. Stowarzyszenie sporadycznie dostawało wsparcie od Centralnego Komitetu Litewskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny w Wilnie, lecz tego nie wystarczało. W celu zdobycia środków założono jadłodajnię tanich obiadów i pracownię tkacką, która produkowała litewskie paski ludowe. Na ogólnym zebraniu stowarzyszenia, odbytym w dniu 9 lipca 1916 r., odnotowano, że jadłodajnia wydała 10 tys. obiadów, jej obrót roczny wynosił 2 tys. marek¹³. W pracowni tkackiej oprócz członkiń zatrudniano również dzieci z przytułków litewskich. Kupowali paski żołnierze niemieccy jako upominki dla rodzin¹⁴. Uzyskane takim sposobem środki pozwalały przetrwać, jednak w miarę przedłużającej się wojny położenie stawało coraz gorsze. Wiele służących Litwinek straciło pracę i wróciło na wieś, a te, które nie miały gdzie wracać, szukały pomocy w schronisku, ale tam również niewiele mogli dopomóc. P. Bieliauskas 6 sierpnia 1917 r. pisał do E. Vileišieni, że w schronisku znajduje się sporo osób w stanie ciężkim z powodu niedożywienia i prosił mleko lub jakąś inną lepszą strawę dla podtrzymania ich przy życiu¹⁵.

Nie zważając na trudności czasu wojennego Stowarzyszenie brało czynny udział w życiu litewskiej wspólnoty w Wilnie. Organizowano zebrania, odczyty, przedstawienia. Ponadto prezes P. Bieliauskas chodził sam i posyłał zaufane członkinie na polskie nabożeństwa, manifestacje i obchody w celu zebrania informacji kto na nich uczestniczy, jakie są przemówienia i nastroje. Zebrane

¹² P. Bieliauskas, *Vilniaus dienoraštis...*, s. 8, 18, 26, 62; S. Rosiak, *Zakład Dzieciątka Jezus w Wilnie Zgromadzenia s.s. Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo*, Wilno 1934, s. 21.

¹³ P. Bieliauskas, *Vilniaus dienoraštis...*, s. 48.

¹⁴ Ibidem, s. 50, 89–70.

¹⁵ LMAVB, RS, sygn. F. 70–491. k. 9, Jos Sveikatai Gerbiamai P. Em. Vileišienei. Meldimas Lietuvų tarnaičių katalikių šv. Zitos draugijos Vilniuje, 6.VIII.1917.

informacje P. Bieliauskas przekazywał Komitetowi Litewskiemu. Śledzono takim sposobem nie tylko polskich, ale i litewskich działaczy o innej orientacji politycznej¹⁶.

Przez cały czas wojny na czele Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług im. św. Zyty stali niezmiennie: ks. P. Bieliauskas jako prezes, ks. Juozapas Kukta jako skarbnik, Kostas Daunoras jako sekretarz. Pozostałych członków zarządu dobierano spośród służących, lecz nie odgrywały one większej roli ani w sprawach programowych, ani finansowych¹⁷.

W okresie międzywojennym

Po zakończeniu walk z bolszewikami w 1920 r. Wilno i Ziemia Wileńska weszły w skład tak zwanej Litwy Środkowej, a w 1922 r. – w skład państwa polskiego¹⁸. Czołowi przywódcy litewskiej mniejszości w Wilnie, mimo doznanego zawodu z powodu rozstrzygnięcia sprawy Wilna i Ziemi Wileńskiej na korzyść Polski, rozwinięli aktywne działania skierowane na zachowanie istniejących i tworzenie nowych organizacji litewskich, które miały odegrać ważną rolę w umacnianiu litewkości na Wileńszczyźnie. Za naczelną organizację był uważany Tymczasowy Komitet Litwinów Wileńskich (*Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas*), powstały w kwietniu 1919 r. i uchodzący za reprezentanta interesów innych organizacji litewskich wobec władz państwowych. Oprócz tego w okresie międzywojennym w Wilnie działały liczne litewskie towarzystwa kulturalno-oświatowe, naukowe i charytatywne, których działalność w dużej mierze była finansowana przez rząd litewski w Kownie¹⁹.

Widziano potrzebę również w zachowaniu Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług im. św. Zyty. Ks. P. Bieliauskas, w imieniu Stowarzyszenia, 4 stycznia 1921 r. wystosował do

¹⁶ P. Bieliauskas, *Vilniaus dienoraštis ...*, s. 60–61, 89, 99–107.

¹⁷ Ibidem, s. 48.

¹⁸ *Ziemia Wileńska stała się częścią Polski. Na plenarnym posiedzeniu z dnia 20 lutego 1922 roku Sejm Wileński przyjął następującą uchwałę zasadniczą: Uchwała w przedmiocie przynależności państwowej Ziemi Wileńskiej*, „Nasz Sztandar” 26.02.1922, nr 9, s. 3–4; P. Łossowski, *Po tej i tamtej stronie Niemna: stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa 1985, s. 136–197.

¹⁹ B. Makowski, *Litwini w Polsce 1920–1939*, Warszawa 1986, s. 89–164; A. Gaigalaitė, *Lietuvos valstybės pagalba Vilnijos lietuvių organizacijoms 1922–1928 metais*, „Lietuvos istorijos metraštis 1994” 1995, s. 52–66.

Departamentu ds. Spraw Wewnętrznych Litwy Środkowej podanie o przerejestrowanie Stowarzyszenia, które zostało rozstrzygnięte pozytywnie²⁰. Po wejściu Ziemi Wileńskiej w skład państwa polskiego członkowie towarzystw wileńskich, zamierzających kontynuować działalność musieli zadbać o ponowne zalegalizowanie działalności swoich towarzystw. Litewskie Rzymsko-Katolickie Stowarzyszenie Sług im. św. Zyty podjęło takie starania i na zasadzie postanowienia wojewody w Wilnie dnia 11 września 1927 r. Nr. V-4934 zostało wciągnięte do Rejestru Stowarzyszeń i Związków pod Nr. 724²¹.

Celem Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług im. św. Zyty, według statutu, było:

- a. polepszenie bytu robotnic i służby domowej wyznania rzymsko-katolickiego,
- b. podniesienie i oświecenie ich w rzeczach wiary i moralności,
- c. urządzenie moralnych i pożytecznych zabaw itp.²²

W tym celu Stowarzyszenie miało:

- a. urządzać przynajmniej raz na miesiąc zebranie członków połączone z odczytami, muzyką, śpiewem, deklamacjami itd.,
- b. posiadać biblioteki-czytelnie a w niej gazety, dzienniki i inne periodyczne wydawnictwa,
- c. czuwać nad członkami, aby spełniali swe obowiązki, chętnie przestrzegali zasad i rad Kościoła co do spowiedzi, komunii i słuchania Mszy świętej, w dzień św. Zyty, patronki stowarzyszenia, urządzać uroczyste nabożeństwa,
- d. prowadzić biuro pośrednictwa pracy za zezwoleniem odpowiedniego urzędu,
- e. wydawać poświadczenia o dobrym sprawowaniu się,
- f. troszczyć się o chorych członków stowarzyszenia i ich pogrzeby,
- g. udzielać porad prawnych, urządzać dla swych członkiń dom pracy i noclegów,

²⁰ P. Bieliauskas, *Dienoraštis 1920–1957...*, s. 30.

²¹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (skrót: LCVA), sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 9–12, Statut Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług imienia św. Zyty w Wilnie.

²² Ibidem, § 1.

h. zorganizować chór, orkiestrę, teatr ludowy, pralnię, jadłodajnię²³.

Nie wszystkie przewidziane w statucie zadania udało się zrealizować. W pierwszych latach po nastaniu pokoju i ustabilizowaniu się położenia w kraju najważniejszym zadaniem było nawiązania kontaktu z rozproszonymi przez wypadki wojenne byłymi członkiniami Stowarzyszenia i powiększenie ich liczby poprzez przyjęcie nowych. Statut przewidywał dwie kategorie członków: zwyczajnych i honorowych. Zwyczajnym członkiem Stowarzyszenia mogła zostać każda pełnoletnia, dobrego prowadzenia się robotnica lub służąca wyznania rzymsko-katolickiego mająca poświadczenie dwóch członków Stowarzyszenia. Mogli być przyjęci również mężczyźni o ile ze względu na pożytek Stowarzyszenia uchwaliło to ogólne zebranie. Członków zwyczajnych przyjmował zarząd i przedstawiał ogólnemu zebraniu do zatwierdzenia. Do Stowarzyszenia nie mogły być przyjęte osoby nieuleczalnie chore lub mające ponad 50 lat. Miano członka honorowego nadawało walne zgromadzenie za większe ofiary lub wybitne zasługi dla Stowarzyszenia²⁴.

Każdy zwyczajny członek po wstąpieniu do Stowarzyszenia wpłacał 4 zł wpisowego i opłacał członkowskie składki roczne w wysokości 6 zł. Członkowie Stowarzyszenia nie mogli należeć do żadnych towarzystw lub organizacji przeciwnych nauce Kościoła. Członkowie, którzy regularnie płacili składki i nie naruszali zasad statutowych, otrzymywali bilety członkowskie, dające możliwość wstępu do lokalu Stowarzyszenia i brania udziału w zebraniach, a w razie choroby lub z racji utraty obowiązków nie z własnej winy mieli prawo otrzymać zapomogę z kasy Stowarzyszenia²⁵.

W 1924 r. Litewskie Rzymsko-Katolicki Stowarzyszenie Sług im. św. Zyty miało 191, w 1933 r. – 202 zwyczajnych i 3 honorowych, w 1935 r. – 180 zwyczajnych i 3 honorowych, w 1936 r. – 176, w 1937 r. – 162, w 1938 r. – 137, w pierwszej połowie 1939 r. – 150 członków²⁶. Skład osobowy stowarzyszenia często zmieniał się, ponieważ wielu osób traciło członkostwo z powodu niepłacenia

²³ Ibidem, § 2.

²⁴ Ibidem, § 4.

²⁵ Ibidem, § 5.

²⁶ LCVA, sygn. F. 568, ap. 1, b. 1, Šv. Zitos draugijos protokolų knyga, s. 10–11, s. 91–93, 106–108, 112–114, 119–121, 125–127, 134–138.

składek rocznych, inne opuszczały Stowarzyszenie po założeniu rodziny lub powrotu na wieś. Dość częste były przypadki skreślenia z listy członkiń za kłótnie, plotkowanie, niewłaściwe zachowanie się wobec przełożonych i koleżanek²⁷.

Na walnym zgromadzeniu członków wybierano siedmioosobowy zarząd, trzyosobową komisję rewizyjną oraz trzech kandydatów do zarządu. Zarząd kierował sprawami stowarzyszenia i wykonywał postanowienia zgromadzenia ogólnego. Członkowie komisji rewizyjnej sprawdzali dokumentację finansową, sporządzali protokół i składali sprawozdanie na zebraniu ogólnym. Zarząd i komisja rewizyjna były wybierane na jeden rok, jednak często te same osoby były wybierane powtórnie²⁸. Prezesem stowarzyszenia pozostawał przez cały czas istnienia stowarzyszenia ks. P. Bieliauskas, wiceprezeskami w poszczególnych latach były: Elžbieta Lukšėnaitė, Marijona Telksnytė, skarbnikami: Emilija Janavičiūtė, Petronėlė Gaidytė, Ona Zavišaitė, Uršulė Steponavičiūtė, Petronėlė Bizokaitė, sekretarzami: Ona Zavišaitė, ks. Nikodemas Raštutis, Petronėlė Bizokaitė, Marcėlė Rimšelytė. Członkami komisji rewizyjnej w okresie międzywojennym byli: ks. Kristupas Čibiras, ks. Juozas Vaičiūnas, Kazimieras Krikščiūkaitis, ks. Nikodemas Raštutis, Vincentas Budrevičius, Veronika Petravičiūtė, Konstantinas Stašys, Barbora Macijauskaitė²⁹.

Stowarzyszenie w międzywojniu, jak i w okresach poprzednich, dużo uwagi zwracało na uczestnictwo w uroczystościach kościelnych, organizowaniu popularnych odczytów i pogadanek na tematy moralne i religijne, wieczorów z przedstawieniami amatorskimi, śpiewami ludowych pieśni litewskich i tańcami. W roli prelegentów oprócz prezesa ks. P. Bieliauskasa występowali najczęściej inni księża litewscy oraz nauczyciele litewskiego Gimnazjum im. Witolda Wielkiego w Wilnie (lit. *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija*)³⁰. Każdego roku uroczyście obchodzono dzień patronki służących św. Zyty (27 kwietnia), dzień św. Franciszka (4 października),

²⁷ Ibidem, s. 3, 17–18; P. Bieliauskas, *Dienoraštis 1920–1957 ...*, s. 192.

²⁸ LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 9–12, Statut Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług imienia św. Zyty w Wilnie, § 9,21.

²⁹ LCVA, sygn. F. 568, ap. 1, b. 1, Šv. Zitos draugijos protokolų knyga, s. 13–14, 37–38, 51–53, 74–75, 81–83, 91–94, 98–101, 106–108, 112–115, 119–121, 125–127, 134–138.

³⁰ LCVA, sygn. F. 568, ap. 1, b. 1, Šv. Zitos draugijos protokolų knyga, s. 38, 91–93, P. Bieliauskas, *Dienoraštis 1920–1957 ...*, s. 61, 33, 189.

w którym składano życzenia prezesowi z okazji imienin, urządzano spotkania świąteczne z okazji Bożego Narodzenia i Wielkanocy³¹. W ciepłej porze roku organizowano wycieczki za miasto. Na przykład 27 czerwca 1931 r. miała miejsce autobusowa wycieczka do Trok. Mogły w nich brać udział także osoby nienależące do stowarzyszenia, lecz musiały dołożyć się finansowo³².

W 1930 r. Stowarzyszenie, jak i inne organizacje litewskie w Wilnie, brało udział w obchodach 500. rocznicy zgonu wielkiego księcia litewskiego Witolda. Z tej okazji 5 października 1930 r. w siedzibie stowarzyszenia przy ul. Św. Mikołaja 9 odbył się uroczysty wieczór z udziałem licznie zebranych członkiń i gości. Po zagajeniu przez ks. P. Bieliauskasa uroczystości prezes litewskiego towarzystwa oświatowego „Rytas” i członek Tymczasowego Komitetu Litwinów Wileńskich ks. Petras Kraujalis wygłosił referat o księciu Witoldzie, a ks. K. Miliukevičius – o początkach stowarzyszenia i jego zadaniach. Następnie członkinie deklamowały wiersze i śpiewały pieśni litewskie. Po zakończeniu części oficjalnej ks. P. Bieliauskas zaprosił gości do drugiego pokoju na sutą kolację, zaś pozostałe w sali dziewczęta ugoszczono domowym „jabłecznikiem”³³.

Ponadto prezes i przedstawicielki Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia św. Zyty wzięli udział w uroczystym odsłonięciu pomnika księcia Witolda w kościele św. Mikołaja w Wilnie. Pomnik na zamówienie Komitetu Witolda Wielkiego w Wilnie (*Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo komitetas*) zaprojektował rzeźbiarz wileński Rafał Jachimowicz (lit. *Rapolas Jakimavičius*). Wzniesienie pomnika finansował Komitet Witolda Wielkiego (*Vytauto Didžiojokomitetas*) w Kownie, który przysłał na ten cel 20 tys. litów. Uroczystości odsłonięcia i poświęcenia pomnika Witolda w wileńskim kościele św. Mikołaja odbyły się 27 października 1930 r. w obecności przedstawicieli prasy i społecznych organizacji litewskich oraz w obecności zebranych wierzących, uczęszczających na nabożeństwa litewskie. Aktu poświęcenia dokonał ks. K. Maliukevičius, okolicznościowe kazanie wygłosił ks. Kristupas

³¹ LCVA, sygn. F. 568, ap. 1, b. 1, Šv. Zitos draugijos protokolų knyga, s. 139; P. Bieliauskas, *Dienoraštis 1920–1957 ...*, s. 74, 124.

³² LCVA, sygn. F. 568, ap. 1, b. 1, Šv. Zitos draugijos protokolų knyga, s. 77–78, 138.

³³ Ibidem, s. 138–139.

Čibiras. Na zakończenie uroczystości odśpiewano *Te Deum Laudamus* oraz hymn litewski *Lietuva, Tėvynemūsą* (Litwo, Ojczyzna nasza). Uczestnicy uroczystości także mogli obejrzeć urządzoną w sali parafialnej przy kościele św. Mikołaja wystawę litewskich wyrobów ludowych³⁴.

Troszczono się również o stworzenie odpowiedniej bazy materialnej, w pierwszej kolejności znalezienie odpowiedniego domu na siedzibę, gdyż posiadane pomieszczenia w murach pofranciszkańskich przy ulicy Trockiej nie odpowiadały potrzebom stowarzyszenia. Z polecenia zgromadzenia walnego członkowie zarządu obejrzeli wiele domów, lecz długo nie mogli znaleźć stosownego³⁵. Dopiero w 1927 r. za 3500 dolarów kupiono od Izera i Chaima Nemizerów murowany dom przy ul. Św. Mikołaja, Nr 9³⁶. Dla pokrycia wydatków związanych z kupnem, remontem i urządzeniem domu wszystkie członkinie były zobowiązane oprócz zwykłej składki rocznej w wysokości 6 zł wnieść do kasy stowarzyszenia po 10 dolarów. Składkę tą można było rozłożyć na raty. Dom wyremontowano i przystosowano dla potrzeb stowarzyszenia. W dniu 27 kwietnia 1928 roku odbyło się uroczyste poświęcenie nowej siedziby. Ostatecznie, Stowarzyszenie opuściło mury pofranciszkańskie i przeniosło się do własnego domu dopiero w styczniu 1929 r.³⁷

Dochody Stowarzyszenia pochodziły głównie ze składek członkowskich, opłat pobieranych od lokatorów, imprez, ofiar oraz zapisów. Próby znalezienia innych źródeł dochodu nie dały pozytywnych skutków. Założona w 1920 r. kooperatywa „Birutė” okazała się przedsiębiorstwem deficytowym i w 1925 r. musiano ją zlikwidować³⁸. Pralnia również nie przynosiła planowanych dochodów, a jej prowadzenie powodowało wiele nieporozumień i kłopotów, więc w 1934 r. została wydzierżawiona byłej jej kierownicze Uršuli Steponavičiūtė³⁹.

³⁴ Ibidem, s. 140; *Vytauto Didžiojo paminklas Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje*, „Vilniaus Rytis” 1930, nr 91 (165), s. 2; J. Bučas, R. Mačikėnienė, *Vytautas Didysis ir mes*, Kaunas 1991, s. 31–33.

³⁵ LCVA, sygn. F. 568, ap. 1, b. 1, Šv. Žitos draugijos protokolų knyga, s. 19–22.

³⁶ Ibidem, s. 29–30.

³⁷ Ibidem, s. 30–31, 38.

³⁸ Ibidem, s. 17–18.

³⁹ Ibidem, s. 106–108.

W 1928 r. dochód stowarzyszenia wynosił 39246,50 zł, rozchód – 39246,50 zł, w 1930 r. dochód – 16335,08 zł, rozchód – 16291,82 zł, w 1932 r. dochód – 17501,18 zł, rozchód – 17501,18 zł, w 1934 r. dochód – 10792,03 zł, rozchód – 10792,03 zł, w 1936 r. dochód – 3905,61 zł, rozchód – 3914,83 zł, w 1938 r. dochód – 3961,86 zł, rozchód – 3579, 81 zł. Znaczne zmniejszenie się obrotów po 1930 r. było związane ze światowym kryzysem gospodarczym⁴⁰.

W pierwszych latach drugiej wojny światowej

Normalna działalność Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług im. św. Zyty jak i innych wileńskich organizacji została zakłócona wybuchem drugiej wojny światowej. Po upadku Polski i pierwszej okupacji radzieckiej w październiku 1939 r. Wilno i Ziemia Wileńska zostały przyłączone do Republiki Litewskiej. Na mocy podpisanego w dniu 10 października 1939 r. układu ze Związkiem Radzieckim o wzajemnej pomocy, na zajętych obszarze rząd litewski przeprowadził lituanizację kraju. Ludność polską, stanowiącą większość na przyłączonych terenach, pozbawiono prawa używania w życiu publicznym ojczystego języka, zaczęto ograniczać szkolnictwo polskie, Polaków masowo zwalniano z pracy. 27 października 1939 r. władze litewskie wydały ustawę o rozciągnięciu obowiązującego prawa litewskiego na miasto Wilno i obwód wileński. Stanowiła ona, że wszelkie dotychczasowe prawa, dekryty, przepisy i rozporządzenia traciły natychmiast moc obowiązującą. Konsekwencją takiego postanowienia wszystkie powołane dotychczas instytucje, organizacje publiczne, towarzystwa przestawały istnieć z punktu widzenia prawa litewskiego. Organizacje społeczne, które nie miały charakteru politycznego, mogły ubiegać się o legalizację. Organizacjom i towarzystwom polskim zezwolenia na legalną działalność w zasadzie nie dawano, tymczasem litewskie organizacje i towarzystwa wileńskie mogły takie uzyskać, jeśli spełniały wymogi stawiane przez władze litewskie⁴¹.

⁴⁰ Ibidem, 37–38, 51–53, 81–83, 98–100, 112–114, 125–127, 134–138.

⁴¹ P. Łossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1985, s. 111–129; R. Žepkaitė, *Vilniausistorijosatkarpa 1939 m. spalio 27 d. – 1940 m. birželio 15 d.*, Vilnius 1990, s. 52–55.

Kierownictwo Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług im. św. Zyty postanowiło kontynuować działalność i podjęło starania o przerejestrowanie Stowarzyszenia. Poczyniono zmiany w statucie, sporządzono inną wymaganą dokumentację i wystosowano prośbę do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Litwy. Prośbę podpisali występujący w roli założycieli: ks. P. Bieliauskas, Marijona Telksnytė, Marcėlė Rimšelytė, Petronėlė Bizokaitė, Emilija Janavičiūtė, Morta Namikaitė i Ona Purvelytė⁴². W dn. 16 kwietnia 1940 r. minister spraw wewnętrznych zatwierdził statut Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia im. św. Zyty w Wilnie i wydał zezwolenie na działalność, zaś 20 kwietnia tegoż roku Stowarzyszenie zostało wpisane do rejestru towarzystw pod Nr. 9498⁴³. Stowarzyszenie otrzymało także prawo do dysponowania całym posiadaniem do 10 października 1939 r. ruchomym i nieruchomym majątkiem⁴⁴.

Po otrzymaniu zawiadomienia o rejestracji 19 maja 1940 r. zwołano zebranie założycielskie nowego w pojęciu prawnym Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia im. św. Zyty w Wilnie i wybrano zarząd w składzie: prezes P. Bieliauskas, wiceprezes M. Telksnytė, sekretarz M. Rimšelytė, skarbnik P. Bizokaitė, członkinie zarządu: E. Janavičiūtė, M. Namikaitė, O. Purvelytė, kandydatki do zarządu: U. Steponavičiūtė, A. Paukštytė, Marijona Juodsnukytė. Do komisji rewizyjnej zostali ponownie wybrani: ks. K. Čibiras, V. Budrevičius, B. Motiejūnaitė jako członkowie oraz

⁴² LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 13, Žinia apie veikusią 1939 m. spalio mėn. 10 d. Vilniaus mieste ir jo srityje draugiją [Vilniaus lietuvačių R. katalikių tarnaičių šv. Zitos draugija], 1939.XII.14; LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 1–4, Vilniaus lietuvačių R.- katalikių šv. Zitos draugijos įstatai; LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 15, Vidaus reikalų ministerijai Vilniaus lietuvačių R.-katalikių šv. Zitos draugijos steigėjų, gyvenančių Vilniuje prašymas [patvirtinti draugijos įstatus, įrašyti draugiją į Draugijų registrą ir leisti šiai draugijai veikti], Vilnius, 1940 m. kovo 28 d.

⁴³ LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 16, Vilniaus lietuvačių R.-katalikių šv. Zitos draugijos steigėjų įgalotiniui kun. Pranui Bieliauskui, Vilniaus Didžioji g. 12–25 ir p. Vilniaus miesto ir apskrities viršininkui, 1940.IV.20 [Zawiadomienie o rejestracji stowarzyszenia].

⁴⁴ LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 37, Vilniaus lietuvačių R.-katalikių šv. Zitos draugijos prašymas Vidaus Reikalų Ministerijai per Poną Vilniaus misto ir apskrities viršininką, Vilnius, šv. Mikalojaus g. 9, 1940 m. gegužės 28 d.; LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 38, Vilniaus misto ir apskrities viršininkas ir Draugijų skyrius VRM Spaudos ir draugijų skyriui, Vilnius, 1940 m. birželio 3 d.

Petronėlė Gaidytė i Pranė Jovaišaitė jako kandydatki. Kandydatury członków zarządu miały być zatwierdzone przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Litwy⁴⁵.

Za rok sprawozdawczy do kasy stowarzyszenia wpłynęło 2870 zł 31 grosze (do 23 listopada 1939 r.) oraz 1702 lity 48 centy (od 23 listopada 1939 r.) i tyleż wydano. Ponadto Stowarzyszenie miało 1399 litów długu. Toteż pierwszorzędnym zadaniem było przyjęcie nowych członków i popelnienie kasy ze składek wpisowych i rocznych. Byli członkowie Stowarzyszenia również musieli pisać podania i być przyjęci na nowo. Do końca maja napisały takie podania i zostały przyjęte do stowarzyszenia 72 osoby⁴⁶.

Jednak Stowarzyszenie i tak nie zdażyło na nowo uaktywnić działalności, gdyż po ustanowieniu władzy sowieckiej na Litwie (lipiec-sierpień 1940 r.) nowe władze uznały, że „dalsze działanie Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia im. św. Zyty jest niezgodne z dążeniami Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej”. Rozporządzeniem Oddziału Prasy i Towarzystw Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dnia 10 września 1940 r. Stowarzyszenie zostało zlikwidowane, a jego majątek znacjonalizowany⁴⁷.

Zakończenie

Litewskie Stowarzyszenie Żeńskiej Służby Domowej w Wilnie, działające najpierw na prawach sekcji pod nazwą Zrzeszenia Sług Litwinek im. św. Mikołaja przy Litewskim Towarzystwie Samopomocy (1906–1912), potem jako samodzielne Litewskie Rzymsko-Katolickie Stowarzyszenie Sług św. Zyty (1912–1939) i Litewskie Rzymsko-Katolickie Stowarzyszenie św. Zyty (1940), zajmowało

---

⁴⁵ LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 36, Vilniaus lietuvačių R.-katalikių šv. Zitos draugijos valdyba Vidaus Reikalų Ministerijai, Vilnius, šv. Mikalojaus g. 9, 1940 m. liepos 4 d.

⁴⁶ LCVA, sygn. 568, ap. 1, b. 1, s. 144, Vilniaus lietuvačių R.-katalikių šv. Zitos naujai išrinktos valdybos posėdžio, įvykusio 1940 m. gegužės 25 d. protokolas.

⁴⁷ LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 44, Vidaus Reikalų Ministerijos Spaudos ir Draugijų Skyriaus nutarimas, Kaunas, 1940 m. rugsėjo mėn. 10 d.; LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 49, LTSR Liaudies Komisarų Taryba, Spaudos ir Draugijų Skyriaus Vilniaus miesto ir apskrities viršininkui, Kaunas, 1940 m. rugsėjo mėn. 16 d.

w przeciągu 34 lat znaczące miejsce w życiu społeczności litewskiej w Wilnie. Prowadziło schronisko dla poszukujących pracy służących Litwinek, pośredniczyło w znalezieniu pracy, organizowało kursy czytania, pisania i katechizmu, urządzało zebrania połączone z odczytami, śpiewem ludowych pieśni litewskich, deklamacjami, przedstawieniami scenicznymi i tańcami, czuwały nad członkiniami, aby te spełniały swe obowiązki, przestrzegały zasad i rad Kościoła. Oprócz tych pozytywnych aspektów w ich działalności miały miejsce takie zjawiska negatywne jak angażowanie niepiśmiennych i mało piśmiennych oraz politycznie niewyrobionych członkiń do rozgrywek politycznych w roli statystek, wpajanie im wrogości do Polaków i polskiej kultury.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Państwowe Archiwum Centralne Litwy, skrót: LCVA), sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 13, Žinia apie veikusią 1939 m. spalio mėn. 10 d. Vilniaus mieste ir jo srityje draugiją [Vilniaus lietuvičių R.-katalikių šv. Zitos draugija], 1939.XII.14.
2. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 15, Vidaus reikalų ministerijai Vilniaus lietuvičių R.-katalikių šv. Zitos draugijos steigėjų, gyvenančių Vilniuje prašymas [patvirtinti draugijos įstatus, įrašyti draugiją į Draugijų registrą ir leisti šiai draugijai veikti], Vilnius, 1940 m. kovo 28 d.
3. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 16, Vilniaus lietuvičių R.-katalikių šv. Zitos draugijos steigėjų įgaliotiniui kun. Pranui Bieliauskui, Vilniaus Didžioji g. 12–25 ir p. Vilniaus miesto ir apskrities viršininkui, 1940.IV.20.
4. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 36, Vilniaus lietuvičių R.-katalikių šv. Zitos draugijos valdyba Vidaus Reikalų Ministerijai, Vilnius, šv. Mikalojaus g. 9, 1940 m. liepos 4 d.
5. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 37, Vilniaus lietuvičių R.-katalikių šv. Zitos draugijos prašymas Vidaus Reikalų Ministerijai per Poną Vilniaus miesto ir apskrities viršininką, Vilnius, šv. Mikalojaus g. 9, 1940 m. gegužės 28 d.

6. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 38, Vilniaus misto ir apskrities viršininkas ir Draugijų skyrius VRM Spaudos ir draugijų skyriui, Vilnius, 1940 m. birželio 3 d.
7. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 44, Vidaus Reikalų Ministerijos Spaudos ir Draugijų Skyriaus nutarimas, Kaunas, 1940 m. rugsėjo mėn. 10 d.
8. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 49, LTSR Liaudies Komisarų Taryba, Spaudos ir Draugijų Skyriaus Vilniaus miesto ir apskrities viršininkui, Kaunas, 1940 m. rugsėjo mėn. 16 d.
9. LCVA, sygn. F. 568, ap. 1, b. 1, Šv. Zitos draugijos protokolų knyga. 1922–1940 m.
10. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 1–4, Vilniaus lietuvių R.-katalikių šv. Zitos draugijos įstatai.
11. LCVA, sygn. F. 1367, ap. 1, b. 1871, k. 9–12, Statut Litewskiego Rzymsko-Katolickiego Stowarzyszenia Sług imienia św. Zyty w Wilnie.
12. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (Biblioteka im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk, Dział Rękopisów, skróto: LMAVB, RS), sygn. F. 318–28085, k.1–2, Karta rejestracyjna osoby wyznania Rz.-Katolickiego. Bielawski Franciszek, ksiądz, 10.IX.1928.
13. LMAVB, RS, sygn. F. 491, k. 12, Vilniaus lietuvių tarnaičių šv. Mikalojaus bendrijos metų apyskaita (nuo įsikūrimo iki gruodžio 1 d. 1907 metų).
14. LMAVB, RS, sygn. F. 491, k. 1–8, Устав Виленского общества взаимного вспоможения женской прислуги.
15. LMAVB, RS, sygn. F. 70–46, k. 3–4, Устав Литовского общества по оказанию помощи пострадавшим от войны, 13 ноября 1914 г.
16. LMAVB, RS, sygn. F. 70–491, k. 13, Lietuvių paskaita „Rūtos“ salėje.
17. LMAVB, RS, sygn. F. 70–491, k. 9, Jos Sveikatai Gerbiamai P. Em. Vileišienei. Meldimas Lietuvių tarnaičių katalikių šv. Zitos draugijos Vilniuje, 6.VIII.1917.

Ūródla drukowane:

1. *Vilniaus lietuvių šelpimos draugovės įstatymai*, Vilnius 1904.
2. *Vilniaus lietuvių tarnaičių šv. Mikalojaus bendrijos įstatai*, Vilnius 1907.
3. *Устав Виленского общества взаимного вспоможения литовцев*, Вильна 1904.
4. *Устав Литовского женского католического общества Св. Зиты в г. Вильне*, Вильна 1912.

Dzienniki, pamiętniki:

1. Bieliauskas P., *Dienoraštis 1920–1957*, spaudai parengė B. Biekšienė, J. Burokaitė, G. Mareckaitė, B. Mackonytė, komentarus parašė A. Svarauskas, lotyniškus tekstus išvertė V. Aliulis, Vilnius 2012.
2. Bieliauskas P., *Iš Slabados kaimo – į Vilniaus katedrą. Kunigo Prano Bieliausko užrašai 1883–1911 m.*, Trakai 2013.
3. Bieliauskas P., *Vilniaus dienoraštis 1915.XII.26 – 1919.XI.26*, Trakai 2009.
4. Brensztejn M., *Dziennik 1915–1916. Część 1: rok 1915 i 1916*, opracowanie, wstęp i przypisy M. i M. Przeniosło, Kielce 2015.
5. *Wilno i Wileńszczyzna w pamiętnikach z lat pierwszej wojny światowej (Materiały ze zbiorów wileńskich i londyńskich)*, Opracowanie, wstęp i przypisy Małgorzata i Marek Przeniosło, Kielce 2014.

Publicystyka prasowa:

1. *Kronika: Lietuvių tarnaičių šv. Zitos draugija*, „Viltis“ 12 (25).04.1913, Nr. 43 (830), s. 6.
2. *Vytauto Didžiojo paminklas Šv. Mikalojaus bažnyčioje Vilniuje*, „Vilniaus Rytojus“ 1930, nr 91 (165), s. 2.
3. *Ziemia Wileńska stała się częścią Polski. Na plenarnym posiedzeniu z dnia 20 lutego 1922 roku Sejm Wileński przyjął następującą uchwałę zasadniczą: Uchwała w przedmiocie przynależności państwowej Ziemi Wileńskiej*, „Nasz Sztandar“ 1922, nr 9, 26 lutego, s. 3–4.

Opracowania:

1. Augaitytė A., *Šv. Zitos draugija*, w: *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900–1945*, Vilnius 2008, s. 175–187.
2. Bučas J., Mačikėnienė R., *Vytautas Didysis ir mes*, Kaunas 1991.
3. Gaigalaitė A., *Lietuvos valstybės pagalba Vilnijos lietuvių organizacijoms 1922–1928 metais*, „Lietuvos istorijos metraštis 1994“ 1995, s. 52–66.
4. Łossowski P., *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1985.
5. Łossowski P., *Po tej i tamtej stronie Niemna: stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa 1985.
6. Makowski B., *Litwini w Polsce 1920–1939*, Warszawa 1986.
7. Rosiak S., *Zakład Dzieciątka Jezus w Wilnie Zgromadzenia s.s. Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo*, Wilno 1934.
8. Žepkaitė R., *Vilniaus istorijos atkarpa 1939 m. spalio 27 d. – 1940 m. birželio 15 d.*, Vilnius 1990.